

## **ОЦІНКА СТАНУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ПРОТИРАДІАЦІЙНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ У ПЕРШІ РОКИ ПІСЛЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ**

Екологічна ситуація, що має місце в Україні в останні десятиріччя, значно ускладнилась та загострилась внаслідок Чорнобильської катастрофи (ЧК). Вона призвела до радіоактивного забруднення понад 50,5 тис. км<sup>2</sup> території України. За масштабами радіоактивного забруднення довкілля та негативних наслідків для населення України цю аварію класифіковано як найбільшу у світі екологічну та соціально-економічну катастрофу.

Із більш ніж 200 радіонуклідів, які є елементами ядерного палива та продуктів його розпаду, найбільшу небезпеку у віддалений період після аварії являють радіонукліди цезію та стронцію (<sup>137</sup>Cs та <sup>90</sup>Sr), якими забруднено ґрунти, питну воду, сільськогосподарську продукцію рослинного і тваринного походження та харчові продукти. Внаслідок цього населення піддається в основному внутрішньому опроміненню, при якому рівні опромінення визначаються вмістом радіонуклідів у кінцевих продуктах сільськогосподарського виробництва. Зважаючи на це, у зв'язку з ЧК, державою чимало зроблено для зменшення надходження радіонуклідів до організму людей, що проживають на радіоактивно забруднених територіях (РЗТ).

Але вирішити проблему забезпечення чистими продуктами харчування населення, яке постраждало внаслідок ЧК, що було передбачено рядом законодавчих та нормативно-правових документів, не вдалося ні в перші роки після аварії, ні у подальшому.

Аварія ядерного реактора на ЧАЕС відбулась раптово і за своїми масштабами не вкладалася в параметри аварій, які розглядалися в чинних на той момент нормативних документах як імовірні. Тому нормативно-правові документи щодо протирадіаційного, соціального та медичного захисту постраждалих неодноразово приймалися і змінювались з перших днів аварії.

У перші роки після катастрофи були штучно занижені дійсні масштаби та можливі наслідки аварії. Складність проблем, які виникли внаслідок ЧК, їх комплексний, широкомасштабний характер, що не мали аналогів у світі, призвели до зволікання з прийняттям рішень щодо протирадіаційного, медичного та соціального захисту постраждалого населення. В той же час все це відбувалося в умовах відносно стабільної соціально-економічної та політичної ситуації в колишньому СРСР.

До 1991 року нормативно-правову базу захисту людей склали постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ЦК КПУ, Уряду УРСР, накази відповідних міністерств та відомств.

До аварії на ЧАЕС діяли Норми радіаційної безпеки НРБ-76 (1981 р.) та "Основні санітарні правила роботи з радіоактивними речовинами і іншими джерелами іонізуючих випромінювань" ОСП-72/80. З метою радіаційного захисту населення МОЗ СРСР з перших днів після аварії почало вводити нормативи, які регламентували рівні забруднення об'єктів навколишнього середовища, дози опромінення населення, допустимі рівні вмісту радіоактивних речовин у воді, продуктах харчування, сільськогосподарській сировині тощо. Так, 6 травня 1986 р. МОЗ СРСР затвердив і направив МОЗ УРСР "Тимчасовий допустимий вміст радіоактивного йоду-131 у питній воді та продуктах харчування" (молочні продукти, риба, зелень столова) на період ліквідації наслідків аварії. 30 травня 1986 р. МОЗ СРСР затвердив для використання допустимі рівні вмісту радіоактивних речовин у продуктах харчування. Наведені документи були обов'язковими для використання в УРСР. Пізніше, з урахуванням уточнення даних щодо дії іонізуючого опромінення на організм людини та накопичення додаткового досвіду із забезпечення радіаційного контролю й проведення профілактичних заходів, у т. ч. ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, у 1987 р. в СРСР було введено в дію нову редакцію НРБ та Основних санітарних правил. Для забезпечення вимог цих основних регламентуючих документів МОЗ СРСР розробляло та вводило у дію різноманітні стандарти, санітарні правила й норми. Їх вимоги були обов'язковими для виконання усіма міністерствами, відомствами, підприємствами й установами країни.

3 травня 1986 р. була створена Оперативна група з ліквідації аварії на ЧАЕС, однією з задач якої було встановлення контролю за рівнем забруднення радіонуклідами продуктів харчування. Заходи для запобігання внутрішньому опроміненню регламентувались такими нормативними актами:

1) постановою Ради Міністрів СРСР № 1006-286 від 22 серпня 1986 р., якою було введено обмеження споживання продуктів харчування місцевого виробництва та присадибних господарств для осіб, які проживають у населених пунктах, що розташовані на РЗТ;

2) постановою Ради Міністрів УРСР та Української Республіканської ради професійних спілок № 315 від 14 грудня 1989 р. "О дополнительных мерах по усилению охраны здоровья и улучшению материального положения населения, проживающего на территории, подвергшейся радиоактивному загрязнению в результате аварии на Чернобыльской АЭС" вводилася виплата з 1 грудня 1989 р. по 1 січня 1993 р. особам, які проживали в радіоактивно забруднених районах, де частково обмежувалось використання молока та інших продуктів харчування місцевого виробництва і приватних присадибних господарств, грошової компенсації у розмірі 15 карбованців на місяць для кожного члена сім'ї. 3) розпорядженням Ради Міністрів УРСР № 245-р від 18 липня 1989 р. для покращення харчування дітей дошкільного та шкільного віку Київської та Житомирської областей встановлювалися грошові виплати на харчування в школах та дитячих дошкільних закладах у розмірі: 1 руб. 20 коп. – дітям до 7 років та 1 руб. 99 коп. – дітям від 14 до 17 років.

Застосування цих заходів давало можливість здійснювати організаційні та управлінські заходи, які певною мірою забезпечували захист людей від дії аварійних радіоактивних викидів. Але через наявність грифів "Таємно" та "Для службового користування" нормативно-правові акти, що приймалися, були недоступні для широкого загалу населення, що зменшувало ефективність протирадіаційних заходів.

Тільки у 1990 р. Верховна Рада Союзу РСР постановою від 25.04.90 р. аварію на ЧАЕС за сукупністю наслідків визнала найбільшою катастрофою сучасності, загальнонародним лихом, що торкнулося долі мільйонів людей, які проживають на величезних територіях. У прийнятій нею постанові відзначено ряд недоліків у роботі з ліквідації наслідків аварії. Основні з них:

а) протиріччя в рекомендаціях вчених і фахівців із проблем радіаційної безпеки, зволікання у застосуванні необхідних заходів привели до формування у районах, які піддалися радіоактивному забрудненню, вкрай напруженої соціально-політичної ситуації й у підсумку – втрати частиною населення довіри до місцевих і центральних органів влади;

б) не було повної і деталізованої інформації щодо забруднення території радіонуклідами;

в) рівні тимчасового дозового нормування, введені для постраждалих районів, викликали невдоволення й протест населення;

г) десятки тисяч людей, що проживають на РЗТ, не були забезпечені в повному обсязі чистими продуктами харчування, товарами першої необхідності, належним медичним обслуговуванням; незадовільно здійснювались питання оздоровлення населення, особливо дітей.

Таким чином:

1. До 1991 р. нормативно-правову базу захисту людей складала постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ЦК КПУ, Уряду УРСР, накази відповідних міністерств та відомств. За цей час не було сформовано національне законодавство з протирадіаційного захисту населення, яке постраждало внаслідок ЧК.

2. Заходи, що були запропоновані у перші місяці та роки після аварії на ЧАЕС (здійснення контролю за вмістом радіоактивних речовин у об'єктах навколишнього середовища, зокрема у продукції сільського господарства та харчових продуктах; нормування вмісту радіоактивних речовин у продуктах харчування та питній воді), мали тільки обмежувальне значення і не сприяли всебічному захисту населення, яке проживало на РЗТ.

3. У перші роки після аварії (1986-1991) питання щодо забезпечення жителів радіоактивно забруднених територій чистими продуктами не мало відповідного нормативно-правового підґрунтя.